

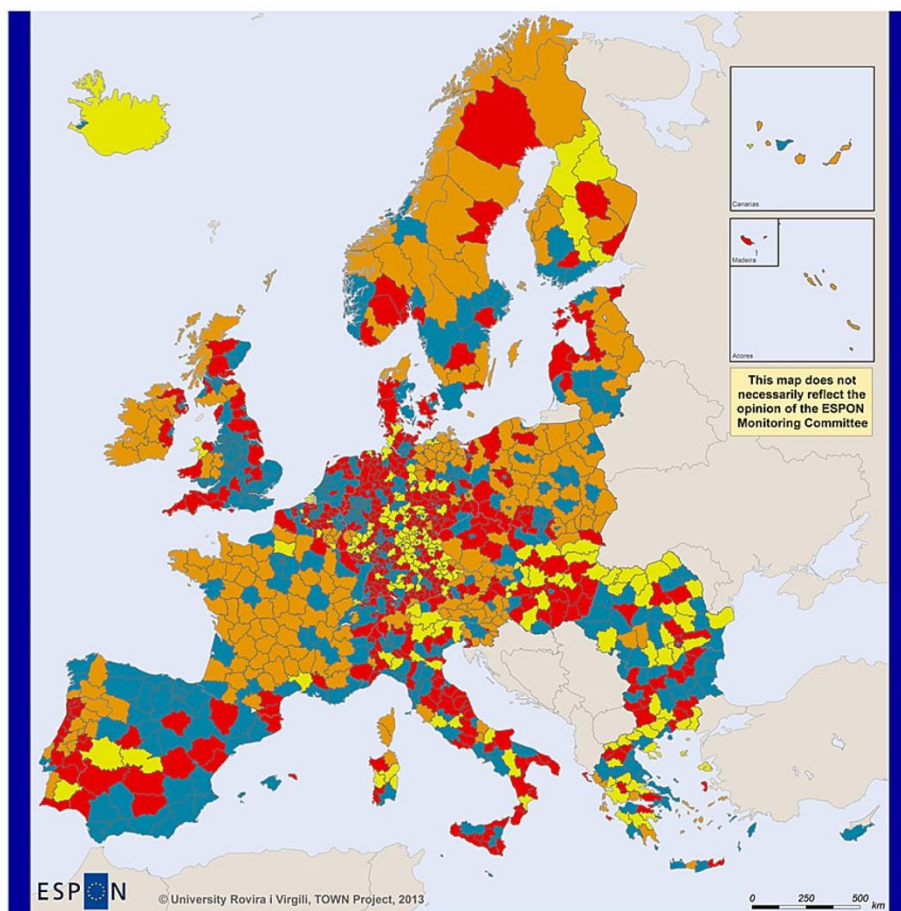
Srednja in Vzhodna Evropa

Skriti potencial majhnih in srednje velikih mest

Kaj so majhna in srednje velika mesta?

Več kot 87 % prebivalstva EU-27 (skupaj s partnerskimi državami ESPON) živi na urbanih območjih, kar nakazuje na premik prebivalstva proti mestom. Večjih mest je 850, majhnih in srednje velikih mest je 8 414 in zelo majhnih mest pa je več kot 69 000. Skoraj polovica mestnega prebivalstva živi v večjih mestih (46,3 %), 24,2 % prebivalstva živi v majhnih in srednje velikih mestih in 19 % v zelo majhnih mestih. Velikost mestnih naselij ima pomembno vlogo v širšem regionalnem in funkcionalnem okviru, zato lahko mesta dejansko pomembno prispevajo k zagotavljanju podpore strateškim politikam EU in doseganju teritorialne kohezije. Po morfološki opredelitvi gostota prebivalstva majhnih in srednje velikih mest (MSVM) znaša med 300 in 1 500 preb./km² in/ali med 50 000 in 5 000 prebivalci, gostota prebivalstva zelo majhnih mest pa je višja od 300 preb./km², vendar ne dosega minimalnega praga prebivalstva, ki znaša 5 000 prebivalcev.

Slika 1: Prevladujoča vrsta naselij (TOWN)

- Prevailing population settlement type**
- High Density Urban Clusters as the prevailing type of population settlement
  - Small and Medium Towns as the prevailing type of population settlement
  - Very Small Towns as the prevailing type of population settlement
  - Other population settlements as prevailing type

Evropski trendi

Mesta se od velemest razlikujejo po celi „paleti značilnosti“:

- v industrijskem sektorju je delež zaposlovanja višji, v storitvenem sektorju pa manjši;
- delež delovnih mest v sektorju zasebnih in javnih storitev je v primerjavi z večjimi mesti precej manjši;
- stopnja gospodarske aktivnosti je višja;
- delež odraslih, ki prejemajo pokojnino, je višji in več je otrok;
- delež delovno sposobnih odraslih z diplomo je nižji;
- stopnja zaposlenosti v maloprodajnem sektorju je precej nižja kot v večjih mestih;
- v MSVM je delež ljudi, ki tam živijo in delajo, nižji kot v večjih mestih, ki se nahajajo v istih regijah in državah;
- v štirih zadevnih državah so stopnje brezposelnosti v MSVM običajno nižje kot v večjih mestih;
- delež šoloobveznih otrok je višji;
- deleži sekundarnih prebivališč oziroma počitniških stanovanj so višji.

Pomembna sta raznolikost in velikost

Kljub nekaterim skupnim značilnostim se v MSVM pojavlja raznolik nabor gospodarskih profilov. Obenem pa je za MSVM velikost pomembna v smislu gospodarske raznolikosti. Ko se mesta večajo, postajajo njihovi gospodarski profili glede na gospodarske sektorje bolj raznoliki. Manjša mesta imajo običajno bolj specializirane zaposlitvene profile.

Zmožnost ustvarjanja delovnih mest, zagotavljanja storitev, privabljanja novega prebivalstva in vključevanja v čezmejna ter inovacijska omrežja ni le posledica geografske bližine večjih mest. Socialno-ekonomska sestava samega naselja in njegova lastna vrednost znotraj širših prostorskih razdelitev dela sta pomembni značilnosti manjšega naselja. Hkrati je obseg delovno aktivnega prebivalstva pogosto povezan s specializacijo za nekatere dejavnosti (proizvodnja, turizem itd.) in premoženje mesta je neločljivo povezano z gospodarskimi in družbenimi spremembami na regionalni, nacionalni ali celo mednarodni ravni. Smiselno je

domnevati, da je socialno-ekonomska uspešnost mesta lahko povezana s številnimi dejavniki, ki so kombinacija:

- geografskega položaja,
- makroregionalnih trendov,
- socialno-ekonomske specializacije,
- zgodovinskega razvoja,
- načinov, kako jih razumevajo politični akterji (tj. „politični okvirji“).

Vrste majhnih in srednje velikih mest

Dokazi projekta ESPON TOWN kažejo, da se je zaposlitveni profil v evropskih mestih v zadnjih 10 letih spremenil. Vsaj v tretjini mest je v lokalnem gospodarstvu v različnem obsegu potekal proces strukturnih sprememb. Vendar pa je le nekaj teh mest namerno poskušalo razviti novo strategijo za lokalno rast in uveljaviti spremembe v svojem lokalnem gospodarskem profilu. Glede na gospodarski profil se lahko določijo najmanj tri vrste MSVM.

- **Prestrukturiranje industrije** – Veliko število majhnih in srednje velikih mest v Evropi ima pretežno proizvodni profil. Večina teh mest je obdržala svojo proizvodno osnovo in proizvodnja blaga in storitev, s katerim se trguje, še vedno strateško pomembna. Po drugi strani je za veliko število regij z nizko stopnjo urbanizacije značilno, da industrijske panoge izgubljajo svoj pomen, kar potrjuje trditev, da nestabilna lokalna gospodarstva potrebujejo proaktivno podporo za svojo gospodarsko osnovo.
- **Stanovanjsko gospodarstvo** – Ta vrsta gospodarstva temelji zlasti na dejavnostih in storitvah, ki so povezane s potrebami in povpraševanjem lokalnega prebivalstva (stanovanji, storitvami itd.). Takšno stanovanjsko gospodarstvo se lahko smatra za ključni dejavnik socialno-ekonomske dinamike v različnih državah (Belgiji, Franciji, Nemčiji, Združenem kraljestvu), zlasti v regijah, v katerih imajo turistične dejavnosti pomembno vlogo, in regijah, ki so v bližini urbanih regij. V sedanjem obdobju gospodarske krize je lahko stanovanjsko gospodarstvo

dejavnik za stabilizacijo mest, saj jim omogoča pritek dohodkov, poleg tega ustvarjena delovna mesta niso neposredno izpostavljena globalni konkurenci, saj so storitve za prebivalstvo in stanovanjsko porabo še vedno dopolnilni dejavniki splošnega gospodarstva.

- **Gospodarstvo, temelječe na znanju** – Pri tej vrsti je lokalno gospodarstvo povezano bodisi s stanovanjskim bodisi z zunanjim povpraševanjem, vendar vsaj delno temelji na znanju, inovacijah in ustvarjalnih dejavnostih, kot so visokošolsko izobraževanje, oblikovanje

itd. Tovrstna mesta uvajajo strateške pobude za ustvarjanje ugodnih pogojev za ustvarjalno gospodarstvo (tj. subvencije ali davčne spodbude) ali za spodbujanje visoke ravni kakovosti prostorov (zagotavljanje izobraževanja, okolja za male podjetnike, udobnost prostorov itd.), kar privablja „ustvarjalno“ prebivalstvo in z njim povezane naložbe. Vendar pa je malo verjetno, da bi lahko ustvarjalni in na znanju temelječi profil teh mest v celoti nadomestil bolj „tradicionalne“ stanovanjske in proizvodne profile oziroma postal prevladujoči profil.

Zmožnosti za mrežno povezovanje določajo uspešnost MSVM v Srednji in Vzhodni Evropi

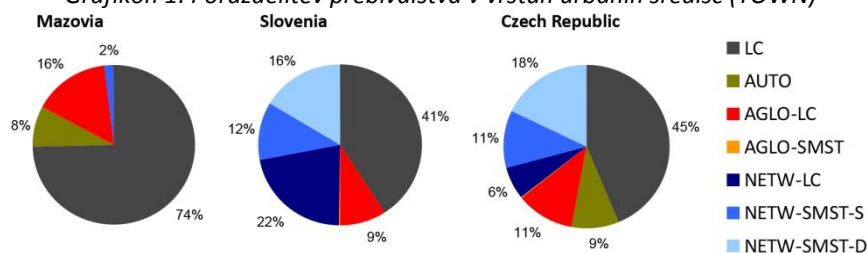
V Srednji in Vzhodni Evropi je velikih metropol manj kot drugod v Evropi, zato imajo MSVM pomembno vlogo. Pomembne skupine MSVM v Srednji in Vzhodni Evropi se nahajajo zlasti v industrijskem pasu jugovzhodne Nemčije, zahodne Poljske, južne Slovaške, Češke in Madžarske (Slika 1). Obstaja makro in mezo odvisnost regij od poti, ki se kaže tako na premožnejših zahodnih in severnih območjih Evrope kot v Srednji in Vzhodni Evropi. V tej makroregiji so očitne velike razlike med uspešnostjo regij, za katere so značilna manjša naselja na odročnih območjih, in regij, ki so v bližini metropolitanskih območij ali urbanih regij. Med tem ko se pri prvih kažejo negativni trendi, je za druga značilna večja uspešnost.

Študije primerov urbanih sistemov v Srednji in Vzhodni Evropi (Grafikon 1) kažejo na prevlado večjih središč (LC). Poleg njihovega izjemnega deleža glede na celotno prebivalstvo to prikazuje tudi njihovo vlogo v sistemih poselitve, pri čemer so majhna in srednje velika središča

bodisi spojena z velikimi središči (AGLO-LC) bodisi povezana z velikimi središči (NETW-LC). Mesta, ki so spojena z enim velikim mestom (AGLO-LC), prevladujejo v regiji Mazovia na Poljskem. MSVM v Sloveniji so funkcionalno tesno povezana z velikimi središči, vendar bolj na vzajemen in povezovalen način bodisi kot viri (NETW-SMST-S) ali destinacije (NETW-SMST-D) tokov. Češki urbani sistem bolj temelji na gostem omrežju mest.

Lahko se soočajo s težavami, ki so povezane s tem, da postajajo »spalna mesta« oziroma »postajališča«. Vendar pa bi se lahko pod posebnimi geografskimi in institucionalnimi pogoji, kot so močan občutek lokalne identitete ali proaktivne strategije, dejavnosti, ukoreninjene v takšnih MSVM, uprle prevladi metropol s pomočjo povezovanja z večjimi mestnimi območji. To bi lahko pomenilo učinek „izposojene velikosti“, v skladu s katerim lahko mesta, ki so v bližini večjih mestnih območij, uresničijo „virtualno kritično maso“ v smislu dostopnosti do storitev in drugih mestnih lastnosti.

Grafikon 1: Porazdelitev prebivalstva v vrstah urbanih središč (TOWN)

Ključna sporočila in priporočila politikam

Zaradi velike raznolikosti MSVM v Srednji in Vzhodni Evropi na lokaciji temelječi pristopi k posameznim MSVM vedno zahtevajo podrobno analizo specifičnega okolja, preden se razvije sveženj ukrepov politik.

Mesta se razlikujejo od velikih mest v smislu trga dela, gospodarskih profilov in strukture prebivalstva. Med nacionalnimi urbanimi sistemi so pomembne razlike. Enostavne spremenljivke, ki se pojavljajo, kot so avtonomnost, aglomeracija ali mreženje, niso zadosten kazalec uspešnosti MSVM, razen pri pojasnjevanju, zakaj imajo določena mesta lahko prednost zaradi njihovega geografskega položaja. Zato lahko obstajajo še dodatne „neupoštevane“ spremenljivke, ki so gonilo razvojnih zmožnosti mest.

V smislu ovir in zmožnosti v okviru širokega spektra situacij, ki so značilne za uspešnost MSVM v novem tisočletju, so nekatera mesta dejansko zacvetela.

Nekatera izmed teh uspešnih mest v Srednji in Vzhodni Evropi vključujejo Garwolin na Poljskem, Domžale in Radovljico v Sloveniji ter Brandýs nad Labem - Stará Boleslav na Češkem. Podrobna analiza mest glede na njihov teritorialni položaj kaže, da ima poleg dobre uravnoteženosti zaposlenosti prebivalcev najpomembnejši vpliv regionalni kontekst.

Nenazadnje je pomemben tudi sektorski profil. Zgodovinsko so imela majhna mesta več delovnih mest v industriji. Vendar pa se lahko danes ta relativna prednost izkaže za problematično, saj je zaposlenost v industriji (zlasti v proizvodnji) podvržena vse večji globalni konkurenci, ki močno vpliva na posocialistična industrijska območja Srednje in Vzhodne Evrope. Za mesta z višjim deležem zaposlenosti v industriji so značilni negativni trendi v smislu rasti, zaposlovanja in prebivalstva.

Projekt ESPONontheRoad

Projekt "ESPON on the road" je transnacionalna mrežna dejavnost devetnajstih kontaktnih točk ESPON, ki jo financira program ESPON 2013, katerega cilj je približati rezultate uporabnih raziskav evropskega teritorialnega razvoja sprejemanju odločitev.

Program ESPON 2013 delno financirajo Evropski sklad za regionalni razvoj, države članice EU in partnerske države Islandija, Lihtenštajn, Norveška in Švica. Podpira razvoj politike v zvezi s ciljem teritorialne kohezije in skladen razvoj evropskega ozemlja.

Za več informacij obiščite spletno mesto projekta ali nam sledite na Facebooku ali Twitterju.

<http://esponontheroad.eu>

Mala in srednje velika mesta v Sloveniji

V Sloveniji je večjih mest malo, le Ljubljana in Maribor imata več kot 50.000 prebivalcev. To je posledica naravnih pogojev, zgodovinskega razvoja območja države ter tudi načrtnega spodbujanja razvoja policentričnega urbanega sistema. Mala in srednja velika mesta kot središča nacionalnega, regionalnega in medobčinskega

pomena, predstavljajo ogrodje poselitvenega omrežja.

Na podlagi analize gostot prebivalcev v mreži celic rastrskega prikaza 1 km so v projektu ESPON TOWN identificirali 4 večja urbana območja (Ljubljana, Maribor, Kranj – Šk. Loka in čezmejno območje Nova Gorica – Gorica) ter 43 malih in srednje velikih mest (Slika 2).

Slika 2: Ujemanje poligonov zgoščene poselitve z območji urbane poselitve po definiciji Statističnega urada RS (vir: ESPON TOWN, Case study report)

Vrste mikro regionalnih središč in njihova funkcionalna povezanost

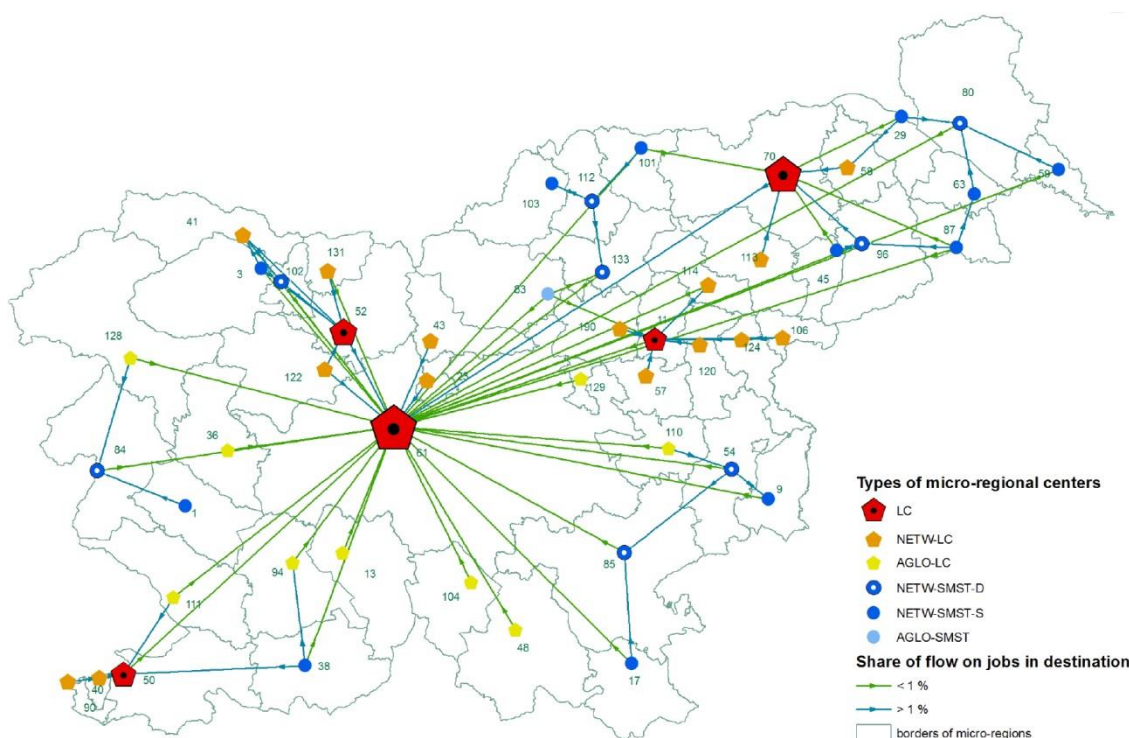
Analiza funkcionalnih povezav in tokov med mesti omogoča razumevanje položaja mest v poselitvenem omrežju. Na sliki 3 so prikazane vrste urbanih središč ter pomembni tokovi med večjimi mesti (LC – ang. »large urban centre») in drugimi mikro urbanih središči v letu 2011, ugotovljeni v projektu ESPON TOWN. Primerjava z letom 2001 je pokazala, da so se tokovi delovnih migrantov med mesti v obravnavanem desetletju

pomembno povečali, kar je posledica razvoja prometne infrastrukture in povečane mobilnosti prebivalstva kakor tudi koncentracije delovnih mest v območjih večjih urbanih središč. Krepitev vloge Ljubljane v poselitvenem omrežju ter njene urbane funkcionalne regije je tudi posledica procesa gospodarskih, socialnih in tudi prostorskih sprememb v času tranzicije. Proces koncentracije je značilen za večino Srednje evropskih držav in je pripomogel k hitrejši gospodarski rasti teh držav.

Zaradi izrazito policentričnega poselitvenega omrežja je med različnimi urbanih središči vzpostavljenih veliko migracijskih tokov, manjša središča so izvor tokov za več večjih urbanih središč (npr. Šk. Loka, Radovljica, Il. Bistrica, Ormož...), med nekaterimi središči so vzpostavljeni enakovredni tokovi v obe smeri (Ljubljana – Kranj, Ravne – Sl. Gradec, Krško – Brežice). Po pomenu v poselitvenem omrežju

izstopa Ljubljana, s katero so povezana skoraj vsa druga mikro regionalna središča. Po večjem številu povezav in pomenu v poselitvenem sistemu izstopajo še Kranj, Maribor, Celje in Koper. Mesta z izrazitimi vhodnimi tokovi iz drugih središč so še Novo mesto, Nova Gorica, Radovljica, Krško, Slovenj Gradec, Velenje, Ptuj in Murska Sobota.

Slika 3: Vrste »mikro urbanih središč« po prostorski razporeditvi (samostojni, povezani, aglomeracije) v Sloveniji, 2011 (ESPON TOWN, Case study report)

Mesta in njihova funkcionalna urbana območja

Funkcionalne povezave med mesti različnih velikosti in pomena v poselitvenem omrežju se bodo v prihodnje še krepili. Prostor je zato v okviru prihodnje urbane in prostorske politike treba v večji meri obravnavati po območjih funkcionalnih urbanih regij in ne ločeno znotraj mestnih ali občinskih meja. Funkcionalna območja mest zaradi procesov suburbanizacije in periurbanizacije presegajo administrativne meje majhnih občin. Načrtovanje in izvedba

prostorskih ukrepov in skupnih projektov je ob pomanjkanju sodelovanja med občinami oteženo, pravih regionalnih projektov pa malo.

Krepitev omrežij mest in njihovih urbanih funkcij je ukrep za zmanjševanje prostorske koncentracije in polarizacije, ki temelji na medsebojnem sodelovanju in oblikovanju skupnih projektov. Zagotavljanje urbanih funkcij tudi v manjših mestih izboljšuje dostopnost do storitev, ter prispeva k krepitvi kakovosti življenja prebivalcev in izboljšanju poslovnega okolja.